

Mərcan Sabir Sofiyeva¹³**İNGİLİS MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK MƏSƏLƏSİNDƏ "İNGİLİSÇİLİK" VƏ "BRİTANÇILIQ".
TARİXİ KÖKLƏRİ VƏ ÖLKƏ ƏDƏBİYYATINDA TƏZAHİRLƏRİ**

Milli özünüdərək fəlsəfi-tarixi, siyasi köklərə malik çox mürəkkəb bir anlayışdır. Bu problem müxtəlif aspektlərdən siyasi, humanitar ehtimlər tədqiq obyektinə çevrilmişdir. Milli özünüdərək probleminin ədəbiyyata inteqrasiya məsələləri və XX əsrdə bir çox böyük yazarların əsərlərində əksini tapması ədəbiyyatşünaslıq elmində də aktuallığını göz önünə çıxarır. Mürəkkəb özünüdərək prosesinə malik dövlətlərdən biri də Böyük Britaniya imperiyasıdır. Qədim və zəngin keçmişinin olmasına baxmayaraq, Böyük Britaniya xalqları da belə tale yüklü məsələnin – "milli kimlik" probleminin ağırlığını daşıyır. Burada yaşayan xalqlar imperiya vətəndaşları olsalar da müxtəlif etnik mənşəyə sahiblərdir, onların milli kimliklərinin daim müzakirə obyektinə çevrilməsinə səbəb olur. Milli kimlik məsələlərini araşdıran ən böyük mərkəzlərin məhz Böyük Britaniyada yerləşməsi də təsadüfi deyil. Onlar Britaniyanın Oksford, Edinburq, Eksetere, London kimi böyük universitetlərinin nəzdində yerləşir. E.Smitin rəhbərliyi altında "Millətlər və millətçilik" ("Nations and nationalism"), "Milli kimliklər" ("National Identities") elmi jurnalları işıq üzünə gətirdi. E.Smit, B.Anderson, E.Xobsbaum, E.Erikson, E.Qellner yeni postmodernist fəlsəfi düşüncə tərzinin öncül nümayəndələrinə çevrildilər. Böyük Britaniya adalarında yaşayan ingilis, uells, şotland və irlandlar siyasi-ideoloji, mənəvi "milli kimlik böhranı" ilə bu qurumların əsas hərəkətverici qüvvəsi oldular.

İngilis milli özünüdərək çox qədim və dərin kökləri var. İmperiyanın tarix sahifələrini araşdırmadan mövzunun həllini axtarmaq doğru olmazdı. Bir xalqın milli özünüdərək məsələsinin doğru istiqamətə aparılmasını təmin etmək mütləq o xalqın tarixini öyrənməkdən keçir. Xalqın tarixi, keçdiyi mübarizə yolu onun kimliyinin formalaşmasında əsas rol oynayan əsas faktorlardan biridir. Böyük Britaniya İmperiyasında da mürəkkəb və ciddi milli kimlik probleminin kəlfəli mövcuddur. Bəzən "Britaniya" ilə "İngiltərə" dedikdə eyni coğrafi ərazi başa düşülür. Bunun isə bir çox obyektiv səbəbləri var. Belə ki, Böyük Britaniya ərazisinin 81%-ni İngiltərə təşkil edir. Əsrlər öncə digər xalqlar – şotlandlar, irlandlar və uellslər məhz ingilis hakimiyyəti altında birləşdirdilər. Bu gündə Böyük Britaniyanın siyasi mərkəzi İngiltərədə yerləşir və ingilislərin Britaniyadakı hakimiyyətlərinin üstünlüyünü danmaq olmaz. Əslində, "Britaniya" siyasi bir termin olaraq formal xarakterə malikdir və siyasi vətəndaşlığı ehtiva edən "britanlar" siyasi termin kimi imperiya ərazisində yaşayan xalqlar üçün bu gündə yaddır, şüni və qəbul edilməzdir. Onlar özlərini "ingilislər", "şotlandlar", "irlandlar", "uellslər" kimi tarixi mənsubiyyətləri ilə adlandıran bu gün də tələb edirlər.

Böyük Britaniya İmperiyası adalardan ibarət dörd dövlət və müstəmləkəsində olan bütün əraziləri ilə birləşdirilmiş imperiyadır. Ərazisinin ən böyük hissəsini İngiltərə qalan hissəsini isə Şotlandiya, Uells və İrlandiya təşkil edir. E.Barker "Britaniya və Britan xalqı" adlı kitabının ön sözlərində yazır ki, "Britaniya İmperiyası yaxud Britaniya Birləşmiş Krallığı bu elə Britaniyadır. Oxuculardan xahiş edirəm ki, mütləqə zamanı nəzərə alsınlar ki, "Britaniya və britan xalqı" dedikdə mən pul əskenaslarında latın yazısı ilə təsviri əks olunmuş, kralları IV Georq olan bütün britanları nəzərdə tuturam. Bir Britaniyanı digərindən ayrı təsvir etmək onu yarımcı təsvir etmək deməkdir. Belə ki, dünyada Britaniyanın anlamı ondan ibarətdir ki, o tək deyil, lakin bu çoxluqda yeganədir. Ona görə də burada Şekspir danışdığı dildə danışan və Miltonun inanc və əxlaqına sahib olan bütün britanları əks etdirən bir çərçivə təsvir olunmuşdur". [1.7].

VII əsr anglo-sakson ədəbiyyatının böyük nümayəndəsi, kilsə monarxi Əlahəzrət Beda (lat. Beda Venerabilis) "Angel xalqının kilsə tarixi" (latın. Historia ecclesiastica gentis Anglorum) adlı əsərində ingilis xalqının tarixi keçmişini qələmə aldı. Təsadüfi deyil ki, onu "ingilis tarixinin atası" adlandırdılar. Əsər latın dilində yazılmış, 5 cilddən və hər cild bir neçə fəsildən ibarətdir. Orada ingilis xalqının qədim dövrdən təxminən 731-ci ilə qədərki tarixi əksini tapıb. İlk dəfə bu mənbədə Əlahəzrət Beda "Britaniya" və "İngiltərə" sözlərinin simonimliliyini göstərdi. Əsər mükəmməl tarix əsəridir. Əsərdə Britaniya ərazisinin coğrafi təsviri, orada məskunlaşan kelt, angel və sakson tayfalarının kimliyi, köç etmə səbəbləri, mübarizə yolu, mövcudiyət savaşı, ədəbi-mədəni irsləri, adət-ənənələri, hətta zaman-zaman aralarında baş verən qanlı mübarizələri geniş şəkildə təsvir edilmişdir. Səhnəyə Britaniyada yaşayan xalqların özünüdərək məsələlərinin aydınlıq tapmasında qiymətli istinad mənbələrindəndir. Əlahəzrət Bedanın bu əsəri XX əsrdə belə aktuallığını qoruyub saxlamış, Britaniya xalqlarının özünüdərək tarixinin araşdırılmasına həsr olunmuş elmi əsərlərin əsas istinad mənbəsi kimi əvəzsiz nümunəyə çevrilmişdir.

Britaniyanın dörd dövlətin ittifaqından yaranmasına baxmayaraq XVIII əsrin əvvəllərində qədim mənbələrdə vahid dövlət kimi deyil, zaman-zaman hətta bir-biri ilə vuruşan dörd müxtəlif dövlət və xalq kimi bəhs olunurdu. 1010-cu ildən etibarən Böyük Britaniya dövlətinin əsası qoyulduqdan sonra "britanlar" sözü meydana gəldi. Britan sözü öz mənbəyini "brit"lərdən götürmüşdür. Bu dövlətin vətəndaşları şərti olaraq "britan" adlandırılmasına baxmayaraq hər bir xalq özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir və "tipik britan xarakteri" anlayışını Britaniya xalqlarına şamil etmək olmaz. Çünki hər xalqın öz temperamenti, xarakterik cizgiləri, özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Bu xüsusiyyətlər haqqında onlar özləri daha dəqiq və düzgün fikirlər söyləyir. "Məsələn, ingilislər özlərini sağlam düşüncə sahibləri olan çox səbrli, təmkinli və ağıllı insanlar kimi təqdim etməyi sevirlər. Lakin keltlərin davamçıları olan şotlandlar, irlandlar və uellslər özləri haqqında çox asanlıqla özündən çıxan, çilgün, romantik və impulsiv insanlar olduqlarını deyirlər. İngilislər haqqında bir qədər fərqli düşüncə keltlər onların lovgə və soyuqqanlı olduqlarını, özlərinin isə bütün xeyirxah işlərin daşıyıcısı kimi xarakterizə edirlər"[2].

Əsrlərin sinəgindən keçən bu xalqlar müasir Britaniya imperiyasının etnik əsasını təşkil etməklə yanaşı, milli

xüsusiyyət, mədəniyyət və adət-ənənələrini mental yaddaşlarında bu günə qədər qoruyub saxlaya bildmişdir. Onların adət-ənənələrə bağlılığı ədəbiyyat və incəsənət nümunələrində, ictimai-siyasi hadisələrin qeyd olunmasında, gündəlik həyat tərzlərində, hətta idman yarışlarında və müsabiqələrdə belə əksini əksini tapır. İngilislərlə digər xalqların bir-birindən fərqləndirən əsas amillər yalnız etnik mənşələrinin müxtəlifliyi deyil, həm də dil, din amilləridir.

İngilis özünüdərək məsələsində din faktorunun bu qədər dərin iz buraxmasının öz səbəbləri vardır. Xristian dininə mənsub digər təbəələrdən fərqli olaraq ingilislərin öz kilsələri və məzhəbləri var. Bu Anglikan kilsəsi və "anqlikanlıq"dır. Anglikan kilsəsi məhz ingilis xalqının ibadət ocağı olub onlara mənsubdur. Svetlana Lurye "Millətçilik, etnos, "İmperiya", "xalq", "cəmiyyət", "anqlikan kilsəsi" sinonim sözlər kimi qəbul edilə bilər. Həmin dövrdə millətçilik çox qatı dini xarakter daşıyırdı" [3.105]. 1559-cu ildə London yepiskopu Cən Aymler elan etdi ki, Tann ingilislər və bütün hənəvətlərinə Tannın onları fransız, alman, italyan yox məhz ingilis yaratdığı üçün gündə yeddi dəfə təşəkkür etmələrini söylədi. [4.60]. Con Foks "Günahkarlar"(The Book of Martyrs) kitabında yazır ki, "İngilis olmaq əsl xristian olmaq deməkdir. İngilis xalqı digər xalqların içərisindən Tann tərəfindən xüsusilə "seçilmişdir". İngiltərənin gücü və şöhrəti Tannın hakimiyyəti üçün lazımdır"[4.61]. Belə ki, ingilis özünüdərək "hakimiyyət" və "imperiya" sözləri bu qədər siyasi xarakter daşıyır, bir o qədər də dini məqama malik idi və XIX əsrin ikinci yarısına qədər aktual olaraq qalırdı. İngilis milli özünüdərək "xristianlıq" daha çox millətçiliyi özündə ehtiva edirdi və bu millətçilik hissləri xalqın etnik mənşəyindən daha çox dini əsaslara yönəlirdi.

Böyük imperiyanın çökməsi, əsarətdəki müstəmləkə dövlətlərin siyasi oyanışı, monarxiyanın iqtisadi böhran vəziyyəti ictimai-siyasi elin sahələrində və ədəbiyyatda öz izlərini göstərdi. Millətin özünüdərək, genetik kodları, milli kimlik, milli mənsubiyyəti kimi məsələlər sosial-siyasi mübahisə, müzakirə obyektinə çevrildi. Bu mürəkkəb prosesi elmi ədəbiyyatlarda "postimperiya sindromu", "postimperial identifikasiya böhranı", "postimperiya identifikasiya axtarışları" adlandırıldı. "Avropa xalqları" seriyalarından olan nəşrlərin birində Ceffri Eltonun "İngilislər" adlı kitabının "Böyük Böhran dövrü" adlı son fəslində müəllif yazır ki, "İngilislər ən ağır və travmatik dəyişikliyi Britanlara çevrildən və yaşadılar. Əlbətdəki bu amalaqammada ingilislər ən böyük hissəni təmsil edirdilər. Onlar xalq kimi öz yaşamlarını davam etdirirdilər. Lakin cəmiyyətin bütün sahələrindəki həyat və fəaliyyəti ilə birləşdirilmiş tamamilə daha böyük Britaniya cəmiyyətinə daxil edilmişdir. Sayca üstünlük təşkil etdiklərinə lider olmaqları və hakimiyyətin mərkəzi Vestminsterdə qaldığından onlar bunu demək olar ki, hiss etmirdilər. Dünyə demək olar ki, adamın içərisindən hər yeri idarə etmək üçün gələn bu insanların adlandırmaq üçün yeni addan istifadə etdiyinə görə elə təəvvür yaranırdı ki, İngilislərin hakimiyyəti sona çatmışdı"[5.228].

O dövr Britaniya ictimai-siyasi və ədəbi mühitdə iki böyük istiqamət əsas apıcı qüvvəyə çevrildi. Birincisi milli tarix və mədəniyyət əsərlərinə sadıq qalan "mühafizəkarlar", digəri isə "rivizionistlər" idi. Rivizionistlər anqlosentrik yanaşmanı tənqid atəşinə tuturdular. Britan mədəniyyəti və milli tarixinin keşiyində dayanan mühafizəkarlar isə yaradıcılıqlarını iki böyük məsələyə – imperiya və postimperiya, kolonializm və postkolonializm, yeni milli özünüdərək məsələsinin çox böyük əhəmiyyəti kəsb edən "Britançılıq" yeni Ümumbritan kimliyi ("Britishness") və "ingilisçilik" ("Englishness") ingilis kimliyi anlayışlarına həsr edirdilər.

Ümumiyyətlə, XX əsrdə baş verən imperiyanın süqutu hadisəsi milli kimlik böhranının bir qədər də dərinləşməsinə səbəb oldu və müasir ingilis ədəbiyyatında mövzunun bəddi əksi canlanmağa başladı. Postkolonial dövrdəki araşdırmalar ingilis milli əsərləri fonunda ümummilli davranış və düşüncə tərzinin "ingilisçilik" və "britançılıq" anlayışlarının müqayisəsində əksini tapır. XX əsrin II yarısında Britaniya imperiyasının süqutundan sonra milli özünüdərək böhranı çox qabarlı şəkildə özünü biruzə verdi. Araşdırmaların əsas vəzifəsi "ingilisçilik" məfhumunun "britançılıq"la fərqlərini müəyyənləşdirmək, Britaniya millətçiliyi və ingilis millətçiliyi arasında oxşar və fərqli cəhətləri üzə çıxartmaq idi.

Bu dövrdə ingilis millətçiliyinin tərənnüm edən bir sıra əsərlər ərsəyə gəldi. Bəzi müəlliflər mövcud qaydalardan kənara çıxaraq özlərinin subyektiv mülahizələrini ortaya qoyur, ingilis millətçilik əsərlərinin daha qabarlıq təsvirini verən tədqiqatçı ortaya qoyurdu. David Gervais "Litrary England: Version of Englishness in Modern Writing" (İngiltərə ədəbi mühiti. Müasir yazılı ədəbiyyatda "ingilisçilik" versiyası) adlı əsərində ingilis millətçiliyinin keşiyində duran müəlliflər haqqında geniş söhbət açdı, hər birinə ayrıca fəsil həsr etdi. Bu yazıçılar Metyu Arnold, Con Reskin, Tomas Qardi, Edvard Tomas, Qenri Nyubolt, Redyard Kiplinq, Eduard Morqan Forester, Devid Qerbert Lourens, Corc Oruell, Ceffri Xill. D. Qardi və başqaları idi. Digər bir tədqiqatçı R.Ebbatson da "An Imaginary England: Nation, Landscape and Literature, 1840-1920" ("Xəyali İngiltərə. Xalq, Coğrafiya və Ədəbiyyat. 1840-1820") əsərində Devid Lourens, Rupert Bruk, Edvard Tomas, Tennison qardaşları kimi ingilis yazarların əsərlərində ingilisçilik anlayışına yanaşmanı tədqiq edir və "İngiltərə, mənim İngiltərəm" (England, my England) romanının geniş təhlili ilə sonlandırır.

Müəyyən zaman kəsiyində "İngiltərə" termini o qədər geniş istifadə olundu ki, az qala Britaniya anlayışını sıxışdıraraq bütün əraziyə şamil olunurdu. Ötən əsrin 90-cu illərindən "Englishness" termini ictimai-siyasi leksikondan təcridən sıxışdırılmağa başladı və "Britishness" termini daha sıx istifadə olunaraq digər termini əvəzləməyə başladı. "Britishness" termini etnik mənsubiyyətdən asılı olmayaraq bütün Britaniya Birləşmiş Krallığı və Şimali İrlandiyanın əhalisinə şamil edilirdi.

XX əsrin II yarısında bir çox ingilis Britaniya tarixini, mədəniyyətini özündə ehtiva edən bir sıra əsərlər yazıldı. Britaniya ədəbiyyatında milli bəddi təfəkkürün yeni dönəmi başladı ki, bu dövrdə bir sıra Britan ədəbiyyatı nümayəndələri "adadan ev"lərinin və onun böyük şəhərlərinin şərafinə axtarılan əsərlər həsr etmək kimi məsələlərinin daha da qabarlıq şəkildə işıqlandırıldı. L.Kolleyn "Britanlar. Dövlətin yaranması. 1707-1837 illər", D.Eltonun "İngilislər", A.Kalderin "Blits haqqında əfsanə", D.Barensin "İngiltərə, İngiltərə", U.Olinsin "Milli kimliklə ticarət", P.Akroydun

¹³ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu Dissertant, elmi işçi

"London" aftobioqrafik romanı və "Albion. İngilis təxəyyülünün məxəzləri" və digər müəlliflərin əsərləri ədəbiyyata yeni nəfəs gətirdi.

Ədəbiyyatşünaslar həmin dövr ədəbi mühitini səciyələndirən milli xüsusiyyətləri araşdırarkən əsasən "İngilislilik" ("Englishness") və "Britanlıq" (Britishness) terminləri üzərində dayanırdılar. P.Akroyd "Albion: ingilis təxəyyülünün məxəzləri" əsərində, "ingilislilik" anlayışını dil, mədəniyyət və təfəkkürün inkişafı ilə əlaqələndirir. O, "İngilislilik" və "britançılıq" anlayışlarının fərqli inkişaf yollarının olduğunu bildirdi. P.Akroyd "ingilisliliyin anglo-sakson, britanlığın isə kelt təkamül yolu ilə yarandığını" bildirir, qeyd edir ki, "kəltlərin ingilis xalqının metalitetin formalaşmasında təsiri danılmazdır və tarixin ayrı-ayrı dövrlərində bu təsir – kelt köklərinin izləri sistemətlək olaraq görünməkdədir [6.32].

"XX əsr ingilis ədəbiyyatı" kitabında məşhur rus ingilislşünası V.V.Ivəşeva ingilis milli xarakteri mövzusunda toxunur: "İngilislilik" problemi 70-ci illərdə Meri Styuartın "Hollow Hills" trilogiyasında parlaq bədii rənglərlə verilmişdir. Əsərdəki hadisələr V əsrdə anglo-sakson tayfalarının Britaniyanın Şimal və Şərq-Cənub-Şərq torpaqlarına hücumu, bundan bir qədər əvvəl isə Roma imperiyasının əsarət və kəltlərin Britaniya Şimal və Şimal Şərqdəki üstünlüyündən bəhs edir". V.V.Ivəşeva yazır: "M.Styuartın trilogiyasının yaranmasına səbəb yazıçıların, şairlərin dramaturqların "ingilislilik nədir" sualına artan hədsiz marağından qaynaqlanır. İngilislilik məfumu həm etnik tərkib həm həyat tərz, həm mental dəyərlər, həm də milli kimlik məsələlərindən qaynaqlanır". [7.476]

Bəs ingilislilik nədir? "Englishness" termini ingilislərin milli mentaliteti ilə bağlı olub İngiltərənin və ingilis xalqının ideosenkritik mədəni normalarını özündə ehtiva edir [8]. Göründüyü kimi bu termin ingilis xalqının fərdiliyinin və individuallığının, özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətinin əksidir. O.V.Popova yazır ki, "İngilis mentalitetinin və milli özünüdərkünün əsas xüsusiyyəti "İngilislilik" kateqoriyasıdır ki, mental ölçü vahidinin ən mühüm keyfiyyət göstəricisi kimi XIX əsr boyu inkişaf edir. O, tarixi xarakter daşıyır və bir epoxadan başqa epoxaya transformasiya olur, bu zaman özünün əsas sütunlarını təşkil edən xüsusiyyətlərini qoruyur". [9]

Rus ədəbiyyatşünası E.Satyukova isə yazır ki, "İngilislilik millətin özünüdərk problemi ilə sıx əlaqədar olub ingilis mədəniyyətini Birləşmiş İngiltərə Krallığı və Şimali İrlandiya mədəniyyətindən ayırmaq cəhdi idi" [10.7]. İngilislilik termini XX əsrin 50-ci illərindən sonra postimperiya dövründə yaranaraq aktuallıq tapmasına baxmayaraq ingilis xalqının şüuraltında əsrlərlə formalaşan mental dəyərləri, milli xarakteri, mədəni irsi, adət-ənənələri özündə ehtiva edən mürəkkəb bir kateqoriya kimi daim mövcud olmuşdur. Zaman-zaman mövcud coğrafi şərait, tarixi hadisələr, digər səbəblər bu mürəkkəb prosesin inkişafına öz təsirini göstərmişdir.

İngilis milli özünüdərkünün ayrılmaz tərkib hissələrindən biri də, ada komponenti idi ki, bu da rus ədəbiyyatşünaslığında "ostrovizm" termini kimi aydınlıq tapmışdır. Minillərlə formalaşmış "Ada" mentaliteti İngiltərənin coğrafi mühiti ilə sıx bağlıdır. İngilis xarakterinin formalaşmasında ölkənin adada yerləşməsi həlledici rol oynayır. Təsədüfi deyil ki, Robinson Kruzo haqqında roman məhz burada yaranmışdır. Ümumiyyətlə ingilis ədəbiyyatında bir çox nümunələr var ki, hadisələr adada cərəyan edirdi. Morun "Utopiya", Bellentaynın "Mərcan adası", Stivenonun "Dəfinələr adası" və bir çox əsərlər bu coğrafiyada təsvir olunurdu. Belə ki, istənilən ada ingilis oxucusunun düşüncəsində döğmə ölkəsi ilə şüuraltı assosiasiya olunur.

İngilis mentalitetində həlledici roynayan ada faktoru ingilis yazıçısı Çarlz Dikkens tərəfindən 1856-cı ildə "Insularities" (Ada təfəkkürü) yazısı ilə gətirilmişdir. Təsədüfi deyil ki, bir çox tədqiqatçılar ingilis ədəbiyyatında ingilislilik anlayışının əsas komponentlərinin XIX əsrin sonlarında yarandığı mülahizə edirlər. İngilislilik termini ingilis ədəbiyyatının ən parlaq dövrü olan Viktorian dövründə tam formalaşma prosesindən keçmiş və məhz bu dəyərlə şəxsiyyətin yaradıcılığında qabardılmış, geniş işlənmişdir. S.V.Konçakova yazır ki, "Məhz Viktorian dövrü xüsusi ingilis mədəni tipinin kristallizasiyasına həlledici təsirini göstərdi" [11.3] Konçakova yazır ki, Ç.Dikkenzin yaradıcılığında ingilis milli konseptosferasının xüsusiyyətləri həm ideya, süjet həm də, qəhrəmanlar səviyyəsində tamamilə əksini tapmışdır. Buna rəvac verən faktlar ondan ibarətdir ki, nulli konseptosferanı təşkil edən əsas amillər Viktorian dövründə təşəkkül tapmış, məna kəsb meyarlarına çevrilmişdir. Digər tərəfdən Dikkensin yaradıcılığı özlüyündə ingilislərin milli özünüdərkünün formalaşmasında qarşılıqlı arastkasilməz prosesdə iştirak etmişdir. Buna təkan verən yazıçının kəskin sosial problemlərə müraciət etməsi, o cümlədən, ingilis mədəniyyətində özünəqapanmadan yaxa qurtarmağın da həlli yollarını axtarması əks olunmuşdu" [11.22] Dikkens demək olar ki, bütün yaradıcılığı boyu ingilis kimliyinin əsas tərkib hissəsini sərgiləyən "home", "gentleman", "fairy play" milli konseptlərini çox aydın şəkildə işlənmişdir.

Milli konsept mentaliteti təşkil edən vahidlərin cəmidir. Bütün bu konseptlərin cəmi milli mühiti formalaşdırır və milli konseptosferasını təşkil edir. Mentalitet və konseptosfera eyni məfum deyildir. Məşhur Rus ingilislşünası M.V.Svetkova "English" adlı məqaləsində ingilis xalqının milli-mədəni həyatından bəhs edərkən onu xarakterizə edən bir sıra konseptlər irəli sürür. O, ingilislilik haqqında yazır: "Bu – ev, azadlıq, şəxsi həyat, sağlam düşüncə tərz, yumor hissi, centlmenlik, düzgün oyun, təmkinlilik, ənənə və mirasdır". [12.172] Araşdırmaçı bu konseptlərin hər biri haqqında geniş izahlar təqdim etmiş, ingilisliliyin tərkib hissəsi olan bu anlayışlara aid yeri gəldikcə D.Defo, C.Prisley, C.Oruell və başqa görkəmli yazarların yaradıcılığından misallar gətirmişdir.

Beləliklə köklərini tarixin dərin qatlarından götürərək müxtəlif inkişaf mərhələlərindən keçib bu günümüze qədər tam formalaşan "ingilislilik" məfumu həm siyasi-tarixi və ictimai kateqoriya, həm də xalqın ədəbi təfəkküründə əksini tapmış milli kimlik göstəricisi kimi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Digər tərəfdən İngilislilik etnik xarakter daşıyır və özündə xalqın bütün milli mənəvi keyfiyyətlərini, koloritini, düşüncə tərzini ehtiva edir. Lakin "britançılıq" siyasi xarakter daşıyır və dövlət və dövlətçilik maraqlarının təmsilçisinə çevrilir.

1. Barker Ernest. Britain and British people. London. University Press, 1944. p.186
2. www.uk.ru/culture/nation.html
3. Светлана Лурье. Национализм, этничность, культура. Общественные науки и современность 1999, № 4. 101-111
4. Leah Greenfield. Nationalism. Harvard University Press. London. 1992. Sah.596.
5. Elton Geoffrey. The English. Blackwell Publishers, Oxford. 1994. Sah. 248.
6. Ackroyd Peter. Albion. The origins of the English imagination. London 2002. p.524
7. В.В.Ивашева. Литература Великобритании XX века. Москва, Высшая школа, 1984: 487 стр.
8. Wikipedia. Englishness
9. М.К.Попова.«Хавелок-дичганин» и проблема «английскости» в средневековой литературе. Проблема национальной идентичности и принципы межкультурной коммуникации. Материалы семинара. Том 1. Воронеж 25-30 июня. 52-58. стр.
10. Сатюкова, Елена Геннадиевна. Феномен "английскости" в творчестве Г.Свинфа. диссертация. Астраханский государственный университет. Астрахань: 2012
11. С.В.Кончакова. проблема национальной идентичности в позднем творчестве Ч.Диккенса. автореферат. «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина» Тамбов 2011. 25 стр.
12. Межкультурная коммуникация. Учебное пособие. Цветкова,М.В. Английское. Москва, Наука, 2002. С.158-182). Дом; Свобода; Приватность; Честная игра; Сдержанность; Дженглименство. 158-182 стр.

Аçar sözlər: ingilislilik, britançılıq, özünüdərk, ədəbiyyat, tarix
Ключевые слова: Английскость, британскость, самосознание, литература, история
Key words: englishness, britishness, identity, literature, history

«Английскость» и «британскость» в английском национальном сознании. Исторические корни и проявления в литературе
 Резюме

Проблема национального самосознания - одна из самых актуальных проблем современности. Эта проблема существовала на протяжении всей истории среди народов, составляющих Британскую империю. По сути, существует две формы национального самосознания. «Английскость» и «британскость». Эта проблема влияет на общественно-политическую ситуацию и оставляет глубокий след в литературе. В статье исследуются исторические корни проблемы, ее последствия и следы в литературе.

"Englishness" and "Britishness" in the English national identity. Historical roots and manifestations in literature
 Summary

The problem of national identity is one of the most pressing problems of our time. This problem has existed throughout history among the peoples that make up the British Empire. In fact, there are two forms of national identity. "Englishness" and "britishness". This problem affects the socio-political situation and leaves a deep mark in the literature. The article examines the historical roots of the problem, its consequences and traces in the literature.

Rayçi: dos. A. Feyzullayeva